

talata; de korunk egyik legkiválóbb tudósa is így vallja: „Ohne Wagnis, ohne Fehlgriff, ohne Martyrium gibt es kein Ergreifen von Wahrheiten und Werten”.⁸⁾ Ezen az úton ugyan megeshetik, hogy a hasonlóságra tesszük a hangsúlyt, amikor ez a különbségen van vagy fordítva, kockázat nélkül mindamellett nincsen gondolkodás és „tudni” kívánt — *apriori* lehetetlenség.⁹⁾

*

Ecce coronatae portum tetigere carinae... Nyilván jól láttuk, hogy egy általános, szintetizáló tendencia évadján a klasszika-filológiának is épen az antik lélek megközelítése érdekében, okkal-móddal, igenis, igénybe kell vennie a modern etnográfia, vallástörténet, az alkatlélektan tanulságait, de általában minden új, kínálkozó tudásforrást. Csak mint eszközt igénybevenni, természetesen, távolról sem valami, a filológiát felitató tudományá-elfőltetmi.

(Budapest.)

Marót Károly.

MŰVÉSZETFILOZÓFIA.

Az eddigi metafizika-mentes, értékelméleti, vagy csak lélektani alapon álló esztétikák helyett új elméleti képet rajzol Báró Brandenstein Béla *Művészetfilozófiájában*. Pótolni akarja a modern asztétikai irodalom vezető-műveinek (Volkmann, Ullrich, Meumann, Croce) azt a hiányát, hogy nem mutatnak kielégítő és rendszeres általános-filozófiai, főleg metafizikai megalapozást és így nem szolgáltatnak egységes és egyetemes művészetfilozófiát. Brandenstein Béla Pauler Ákosnak és a *fenomenologiai* iskolának tanítványa. Vérbeli fenomenologus metafizikus, aki mélyen hatol be a valóság jelentésgazdagságába és metafizikai régióiba, hogy feleletet adhasson: mi a szellem, az anyag, a természet, a mű? Könyve nem tartozik a könnyű művek közé. Rendszeres művészet-szemléletre és — elmélkedésre ösztönöz rábírni azokat is, akik nem a fenomenologia szempontjából nézik a világot. Olyan szépségtanítóval állunk szemben, aki bátor ahhoz, hogy tételeit olvasóival el is fogadtassa.

Mindenekelőtt: nem híve a mechanikai-naturalisztikus álláspontnak. Metafizikai és teológiai alapon azt tanítja, hogy Isten teremtette a szellemeket és a tisztá anyagot, melyből a világ áll. Ami változás van a világban, azt az Isten-teremtette szellemek okozzák. Minden változás mögött szellem van. A természeti szellemek, mint öntudatos, akaró lények hatnak az anyagra és hozzák létre a természetet az emberig és kultúrájáig. Az egész természet műalkotás. Igen tág tere van a szépmű. Igaza van Aristotelesnek: *poézis* minden alkotás. Nem lehet a szép birodalmát természeti- és művészi-szép bontani. A természetet is művészi tekintetben oly szellemek alkották, akik a mijeikünkkel egyenrangúak és lényegileg hasonló érzelműek. A sok teremtett szellem sorában utóljára fellépő emberi szellem, mely lényegében ép olyan, mint a *természeti szellem*, csak folytatja megfelelően és következetesen azt a művészi tevékenységet, amelyet a már előtte fellépett természeti szellemek műveikben, pl. az emberi testben, már létrehozottak. A lélek az emberi test zárt organizmusára ható sok szellem közül csak egy: a legfontosabb. A természeti szépműben is, a művészi szépműben is — így hirdeti filozófusunk Jouffroyval együtt — az ér-

⁸⁾ E. Trótsch, *Der Historismus I*, 1922: 185.

⁹⁾ A „rossz” és „henye” etnográfiai párhuzamokról l. már EPhK. 201.

zelmileg gazdag jelleg a szép. Az érzelem, mint alakulat meg van már a valóság-előtti ösmozzanatokban is, mint „hideg szépség”, *sajátos* fokon (v. ö. Hogarth hullámvonalát). A valóságban pedig mint „meleg szépség”, *sajátnemű* fokon, az érzelemben. Az ösmozzanatoktól fel az istenségig mindenütt van művészi vonás, mert az alakulat ösmozzanata komponense minden valóságnak. Az érzelem ös-alakulata maga az ös-érzelem, a teljes érzelem: az istenség.

A természeti szellemek ma már megállapodtak, széphatásukkal (okozatukkal) ritkán találkozunk. A legutóljára fellépett emberi szellem még fejlődik. Szakadatlanul fejlődő, alakuló jellegét leginkább az érzelem adja meg. Az érzelem szintén alakulat, csak magasabb rangban. A művészi alkotóban a sajátnemű érzelem tevékenykedik. Ezért mondjuk: a művészet a sajátnemű érzelem tárgyi hatása vagy önalakítása. Ezt a sajátnemű alkotó érzelmét nevezte Platon *ἔσθης*-nak, a skolasztikusok *dilectio*-nak. Ez a sajátnemű érzelem úgy betölti alkotás közben a művész lelkét, mint ahogy betölti a sajátnemű akarat a praktikus cselekvőnek a lelkét, vagy a sajátnemű értelem betölti a teoretikus gondolkodó lelkét. A sajátnemű alkotó érzelem annyira úr lesz a művészen, hogy az akaratot is, az értelmet is maga alá rendeli. Az akarat is, az értelem is művészi jelleget nyernek és az érzelmre építenek. A sajátnemű érzelem a művészet formája, ő hozza létre sajátos akaratával (a fantáziával) és sajátos értelmével (az ízléssel és tapintattal) az *ideát*, amelyet aztán anyagba vés, szó a praktikus, cselekvő akarat. A sajátnemű érzelmnek munkatársai az *idea* koncipiálásában és az *idea* kibontakozásában (a kompozícióban) a *fantázia* meg az ízlés vagy tapintat. A művész alkotása közben szigorúan és pontosan szemmel tartja a művészi kategóriákat, mert ők elengedhetetlenül meghatároznak minden hiánytalan művészi valóságot. Felettük, a művészi kategóriák felett bontakozik ki a művészet, mely továbbépítése a természeti szellemektől létrehozott műalkotásoknak, melyekbe a művésznek mindig magasabb rendű jelentést kell bele vinnie. Ezért szimbolikus minden igazi művészet.

Nekünk pedig a mű akkor tetszik, ha a művészi kategóriáknak megfelelően tökéletesen ki van alakítva. Mi a képmivoltában és érzelmi jelentésével felfogott műalkotást érzelmi ítélőképességünkkel, ízlésünkkel, a művészi kategóriák szerint megítéljük. Nem szükséges — írja, — hogy a művészi kategóriákat elméletileg is tudatosítsuk. Ezeket a lényegileg alakulati határozományokat főleg érezni kell: a művészi értékelés lényegében mindig érzelmi állásfoglalás és ítélet, a műalkotás és a művészi kategóriák *irracionális* „össze-érzése”, nem logikai, azaz nem elméleti értékelés.

Érzelem- vagy ízlés-ítélettel kiérezzük (kiézés-elmélet) tehát azt az értéket, amely a művészi alkotásban benne van, ép így vagyunk a természeti szépnél is. Aiból is kiérezzük azt, ami benne van. Nincs tehát külön valóság és külön érték. Távedtek az új *értékelmélet* hívei, akik szétválasztották az értékeket attól a valóságtól, amelyből mi azokat kiérezzük. Ime, a *szépség* csakis megmutatható. Megnyilvánul, mint a szép tárgynak egyik reális mozzanata. Amennyiben valamelyik művészi kategória hiányzik a tárgyból, annyiban *hiány*. A hiány tehát művészi nem-lét.

Az érzelm hangsúlyozásával nem esünk a *lélektani* esztétika pszichogizmusába sem, mert nem mi visszük bele a szép dolgokba a szépet, hanem mi csak kiérezzük a bennük levő, tőlünk független jelleget, közös vonást, mely őket nekünk tetszővé teszi. Széppé pedig alakulatuk legmagasabb foka teszi: a művészi kategóriák.

Rendkívül tanulságos, észrevételekben gazdag és részletekben új szempontokkal bővelkedők azok a fejezetei, amelyekben a művésszel és alkotó tevékenységével, valamint az egyes művészetekkel, a műalkotás mozzanataival foglalkozunk. Ideális lendülete legmagasabbra száll, mikor a lelki szépségen keresztül fölemelkedik az isteni, az összszépséghez és ezt távolból eléink mutatja.

*

Vázlatos áttekintésünkben érintjük még a művészetelméleti kérdések két legfontosabbikát: a tragikumot és a stílus kérdését.

Hogyan magyarázza a *tragikumot*? A tragikum, mint érzelm: egy lélekalkotnak vagy lelki állapotnak az érzelme. Lényegében a jellem bizonyos alkata tragikus. A tragikus érzelm ennek a jellemalkotnak az érzése a saját vagy egy másik lélekben. Olyan ez a jellem, mely nemes, értéket hordoz, de — mint Aristoteles definiálta — megfelelő súlyú hibával is terhelt szellem. Isten az ő érték, minden értéket abszolút módon előre határoz meg. De a tőle teremtet harmadik fajtájú szellem, mely közepén áll a szent és az ördögi közt, cselekedhet fogvatékosan, értékellesen Istennel szemben. Ilyen a magabizó (a gőgös, kevély, önhitt stb.) jellem. A tragikum lényege az érték-hordozó magabizásnak szükségszerűen összeomlásra ítélt jellege. A magabizásnak számtalan átmenete van. A *Katharsis*-kérdés azáltal oldódik meg, hogy bukásában kiperzselődik a lélekből magabizása s így megtisztul. A tragikum lényegét is, a bukásból való felemelkedést és a vele járó érzelmet is — kiérezzük. Azok a drámák, melyek nem felelnek meg e meghatározásnak, rosszul sikerültek, avagy jól-rosszul sikerült „másfajta” drámák. Ahol megtisztult felemelkedés nincs, az a dráma „lélektani tragédiatorzó”.

*

Mit tanít a *stílusról*? Tudjuk a kategóriák szerepét. Ezek azonban „nem rögzítik meg” a műalkotás stílusát. Ismerjük már, hogy a művészi szépség — fejtegeti Brandenstein — nem más, mint a valóságos sajátnemű érzelm maga avagy ennek tevékenysége vagy alkotása, mindez pedig sajátnemű alakulat. A teljes műalkotás tartalmaz sajátos művészi tartalmakat és formákat is, melyek alkalmazkodnak a sajátnemű alakulat természetéhez. A stílus tehát a képzelettel és tapintattal kapcsolatos sajátnemű érzelmnek sajátnemű alakulati mozzanata. A művészi stílus-mozzmat — folytatja — jelentkezik már a koncepcióban és erősen megnyilvánul az egész kompozícióban is. A stílus fő- vagy kezdőmozzanatait tetszés szerint, igaz, hogy többnyire csak a tárggyal összhangban, választhatjuk, míg a további mozzanatok, a következők azután már szervesen és sokszor szigorúan meg vannak határozva, úgy szólván szükségszerűen folynak.

*

Művészetelméleti irodalmunk átfogó rendszeres művészetfilozófiai munkákban nem bővelkedik. Öröndötes, hogy a Magy. Tud. Akadémia kiadásában Brandenstein Béla báró filozófiájának rendszeres egészéből (*Grundlegung*-jának két kötete már megjelent) megismerkedhetünk az ő egyik érdekes és értékes felépítményével. Művészetfilozófiájával külön fejezetet nyitott a magyar művészetfilozófiai irodalomban. Valóban igaza van, hogy sokkal több van égen és földön, mint sem a *pozitívista iskola* bölcsellete gondolja és hogy ez a felfogási mód okosan kifejelesztve olyan gyümölcsöket terem, amilyenekről ma a legtöbbünknek még sejtelve sincs.

(Budapest.)

Fögel Sándor.